

آینده پژوهی عوامل مؤثر بر مهاجر فرستی شهر اهواز

مجید گودرزی^۱، زهرا سلطانی^۲، ابتسام آل بوبالدی^۳

چکیده

مهاجرت علاوه بر تأثیرات کمی در رشد جمعیت، اثرات قابل توجهی در کیفیت جمعیت مناطق مبدأ و مقصد دارد؛ زیرا با مهاجرت بر توسعه نیافتگی مناطق مهاجر فرست افزوده می شود و از سویی نیروی فعال و پرتحرک در اختیار مناطق مهاجرپذیر قرار می دهد و بدین ترتیب شکاف بین مناطق توسعه یافته و توسعه نیافته را بیشتر می کند. به همین منظور پژوهش حاضر باهدف آینده پژوهی عوامل مؤثر بر مهاجر فرستی شهر اهواز تدوین شده است. این پژوهش به لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ ماهیت و روش انجام، توصیفی-تحلیلی است. اطلاعات و داده های موردنیاز از طریق روش کتابخانه ای و میدانی جمع آوری شده است. در مطالعات میدانی نیز با استفاده از مشاهده و مصاحبه، مراجعه به سازمان ها و ادارات، داده های موردنیاز تحقیق جمع آوری می شود. در پژوهش حاضر برای شناسایی متغیرهای اولیه مؤثر بر وضعیت آینده پژوهی مهاجر فرستی شهر اهواز، از گروه خبرگان استفاده شده است و از روش تحلیل اثرات متقابل / ساختاری برای بررسی میزان و چگونگی تأثیرگذاری عوامل و درنهایت در شناسایی عوامل کلیدی مؤثر در وضعیت آینده پژوهی مهاجر فرستی شهر اهواز استفاده شده است؛ برای تحلیل داده ها از نرم افزار کاربردی MIC MAC استفاده شده است. نتایج حاکی از شناسایی ۳۴ عامل مؤثر بر وضعیت مهاجر فرستی شهر اهواز است که در ۵ مؤلفه (اجتماعی - فرهنگی؛ اقتصادی؛ زیست محیطی؛ کالبدی؛ و سیاسی - اداری) طبقه بندی شدند و از لحاظ نحوه

^۱..دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران (نویسنده مسئول).

m.goodarzi@scu.ac.ir

^۲..دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

z.soltani@scu.ac.ir

^۳..دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

e.albobaledi@scu.ac.ir

تاریخ پذیرش ۱۴۰۳/۵/۲۵

تاریخ وصول ۱۴۰۳/۱/۱۸

تأثیرگذاری در قالب پنج عامل (تأثیرگذار، دوجهی، تنظیمی، تأثیرپذیر و مستقل) قابل دسته‌بندی هستند. درنهایت با بررسی تأثیرگذاری ۳۴ عامل ذکرشده بر وضعیت مهاجر فرستی شهر اهواز با روش‌های مستقیم و غیرمستقیم مشخص گردید که عوامل اجتماعی- فرهنگی و کالبدی بیشترین تأثیر را بر آینده‌پژوهی مهاجر فرستی شهر اهواز داشته است. درنتیجه تحلیل‌های ماتریس و ارزیابی پلان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری عوامل کلیدی با روش‌های مستقیم و غیرمستقیم، از میان ۳۴ عامل مؤثر، تعداد ۱۵ عامل کلیدی (حقوق شهروندی، آزادی فردی، امنیت، احترام و تعهد، عدالت اجتماعی، فرصت و تنوع شغلی، جرم خیزی در رفتارهای غیراجتماعی، اطمینان کسب‌وکار، رفاه و سودآوری اقتصادی، امید به پیشرفت، کیفیت آب، سیستم فاضلاب شهری، مدیریت صحیح و کارآمد، امکانات بهداشتی، نرخ تورم) در وضعیت آینده‌پژوهی عوامل مؤثر بر مهاجر فرستی شهر اهواز نقش دارند.

واژگان کلیدی: آینده‌پژوهی، مهاجر فرستی، نخبگان فکری و ابزاری، شهر اهواز.

مقدمه

کاهش جمعیت در سکونتگاه‌های ویژه، پدیده جهانی پایداری است که می‌تواند دلایل تکان‌دهنده‌ای مانند جنگ، تصمیمات سیاسی یا فجایع طبیعی داشته باشد. علل دیگر همچون عوامل اقتصادی یا فرهنگی، اثرات بلندمدت تغییرات اقلیمی، یا شهرنشینی باعث کاهش جمعیت بسیار کندتر، ولی مداوم، می‌شود. کاهش جمعیت (به معنای کاهش قابل توجه در اندازه جمعیت) پیامدهای جدی روی سکونتگاه مربوطه و اطراف آن در قالب از دست دادن پویایی اقتصادی، کاهش خدمات اولیه مانند آموزش، مراقبت‌های بهداشتی، حمل‌ونقل محلی یا رها شدن محصول در مورد کاهش جمعیت روستایی دارد. مهاجرت به معنای حرکت افراد یا گروه‌ها از یک سکونتگاه به سکونتگاه دیگر است که می‌تواند اجباری یا داوطلبانه باشد. مهاجرت داوطلبانه اغلب به تصمیم افراد در جهت تمایل به بهبود کیفیت زندگی مرتبط است. مهاجرت نیروی کار می‌تواند اثرات مهمی بر کاهش جمعیت کل کشورها داشته باشد (مارتون^۱، ۲۰۲۲: ۱۲). مهاجرت یکی از خصوصیات ثابت و ماندگار در تاریخ بشریت و از مهم‌ترین و مبرم‌ترین مسائل جهانی عصر ما بوده است. وقتی مردم از مرز یک کشور عبور می‌کنند، تحولی در وضعیت

^۱ . Marton

حقوقی آن‌ها رخ می‌دهد- آن‌ها به‌طور ناگهانی با برچسب یا وضعیت خاصی - یعنی مهاجر - شناخته می‌شوند. مهاجرت پدیده‌ای بسیار پیچیده است؛ دلایل مهاجرت افراد متنوع و دائماً در حال تغییر است. علاوه بر این، دسته‌بندی افرادی که مهاجرت می‌کنند آسان نیست؛ زیرا آن‌ها تحت شرایط مختلف از محیط‌های مختلف و با ویژگی‌های فردی متفاوت هستند. بر این اساس، درک علل و پیامدهای مهاجرت و همچنین کسب مهارت‌های نظری و عملی هم برای مقابله با چالش‌های پیش‌آمده و هم برای توسعه سیاست‌های مؤثر برای حمایت از مهاجران ضروری است (تاتارو^۱، ۲۰۱۹: ۱۱). مهاجر فرستی نوعی تحرک جغرافیایی و مکانی بین دو واحد جغرافیایی است که می‌تواند موقتی یا دائمی باشد. مهاجر فرستی صرفاً یک مفهوم جمعیتی نیست؛ بلکه ملاحظات اقتصادی، جغرافیایی، جامعه‌شناختی، فرهنگی، روان‌شناختی و حتی حقوقی در عینیت یافتن این مفهوم جایگاه مهمی دارند. مهاجرت علاوه بر تأثیرات کمی در رشد جمعیت، اثرات قابل توجهی در کیفیت جمعیت مناطق مبدأ و مقصد دارد؛ زیرا با مهاجرت بر توسعه نیافتگی مناطق مهاجر فرست افزوده می‌شود و از سویی نیروی فعال و پرتحرک در اختیار مناطق مهاجرپذیر قرار می‌دهد و بدین ترتیب شکاف بین مناطق توسعه‌یافته و توسعه‌نیافته را بیشتر می‌کند.

مهاجرت‌های داخلی در ایران پدیده‌ای قابل توجه است که تحت تأثیر عوامل اقتصادی، اجتماعی و محیطی قرار دارد. بر اساس گزارش مرکز آمار ایران (۱۴۰۰)، اصلی‌ترین دلایل مهاجرت‌های داخلی شامل فرصت‌های شغلی، دسترسی به شرایط زندگی بهتر، آموزش و ازدواج هستند. مهاجرت از روستا به شهر طی دهه‌های گذشته به دلیل صنعتی‌شدن و شهرنشینی که منابع و خدمات را در شهرهای بزرگی نظیر تهران، مشهد و اصفهان متمرکز کرده است، روند غالب بوده است (ابراهیمیان و همکاران، ۱۳۹۹). مشکلات محیط‌زیستی مانند خشکسالی و کمبود آب نیز مهاجرت از مناطق روستایی را به‌ویژه در استان‌هایی نظیر خوزستان، سیستان و بلوچستان و کرمان تشدید کرده است. مطالعات نشان می‌دهند که این مهاجرت‌ها اغلب منجر به تراکم جمعیت در مراکز شهری و فشار بر مسکن، زیرساخت‌ها و خدمات عمومی می‌شود (احمدی و

¹. Tataru

زارع، ۱۳۹۸). علاوه بر این، مهاجرت میان شهرها نیز به دلیل نابرابری‌های اقتصادی منطقه‌ای افزایش یافته است. استان‌هایی که فرصت‌های شغلی بیشتری دارند، مانند تهران و البرز، مهاجرانی را از مناطق کمتر توسعه‌یافته جذب می‌کنند که این امر نابرابری میان مناطق را تشدید می‌کند (تقوایی و همکاران، ۱۴۰۰). اگرچه مهاجرت‌های داخلی می‌تواند به توسعه اقتصادی در مناطق مقصد کمک کند، اما اغلب باعث کاهش نیروی کار و پیر شدن جمعیت در مناطق مبدأ می‌شود. دولت ایران تلاش کرده است این چالش‌ها را از طریق سیاست‌های توسعه منطقه‌ای و سرمایه‌گذاری در مناطق کمتر توسعه‌یافته حل کند. بااین‌حال، راهبردهای جامع‌تری برای کاهش عوامل مهاجرت و تضمین رشد متوازن منطقه‌ای موردنیاز است (جعفری و همکاران، ۱۴۰۱). در این میان شهر اهواز در چند دهه اخیر تحت تأثیر مسائل مختلفی از قبیل جنگ، خشک‌سالی، ریزگردها، ضعف خدمات عمومی و ... جز یکی از شهرهای مهاجرفرست کشور محسوب می‌شود. مهاجر فرستی در شهر اهواز می‌تواند پیامدهای متفاوت اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و جمعیتی به دنبال داشته باشد که بسته به شرایط متفاوت است. اعمال سیاست‌های مداخله‌ای مهاجرتی باهدف به حداقل رساندن پیامدهای اقتصادی و اجتماعی و باز توزیع مطلوب جمعیت نیازمند شناخت ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی شهر مهاجر فرست و محرکه‌ها و بازدارنده‌های مهاجرتی است. از آنجایی که در رسانه‌های جمعی و افکار عمومی در خوزستان و به‌ویژه شهر اهواز این نگرانی ابراز می‌شود که جریان مهاجرت از شهر اهواز در مقایسه با جریان عکس آن قوت بیشتری یافته است؛ در این وضعیت به نظر می‌رسد که امواج مهاجرت از شهر اهواز بیشتر شامل افراد آموزش‌دیده‌تر، مجرب‌تر و با سطح آموزش و مهارت شغلی بالاتر برجسته می‌نماید و آمارهای موجود و پژوهش‌های معدود این نگرانی را تا اندازه‌ای تأیید می‌کند. در همین راستا، پژوهش حاضر باهدف آینده‌پژوهی عوامل مؤثر بر مهاجر فرستی شهر اهواز تدوین شده است و در پی پاسخ به این سؤال است که عوامل مؤثر بر مهاجر فرستی شهر اهواز کدام‌اند؟

مبانی نظری

مهاجرت داخلی، نوعی تغییر دائمی و نیمه دائمی محل سکونت در مرزهای ملی یک کشور است که به عامل اصلی تغییرات جمعیتی تبدیل شده است. مهاجرت داخلی در همه کشورها پدیده مهمی تلقی می‌شود و در برخی از کشورها میزان مهاجرت داخلی بسیار بیشتر از مهاجرت بین‌المللی است (افشانی و شیرى محمدآباد، ۱۴۰۱: ۲۷۰). یکی از رفتارهای انسان در طول حیاتش جابه‌جا شدن در مکان و فضا یا به عبارتی مهاجرت است که به دلایل گوناگون ممکن است بروز کند. مفهوم مهاجرت، دربرگیرنده چهار بعد ویژه است: تغییر در مکان، اقامتگاه، زمان و فعالیت. مهاجرت به معنی اعم کلمه، عبارت است از ترک سرزمین اصلی و ساکن شدن در سرزمین دیگر به‌طور دائم و یا موقت ولی به معنی اخص کلمه که مهم‌ترین نوع تحرک جمعیت است، عبارت است از جابه‌جا شدن دسته‌جمعی یا انفرادی انسان‌ها به‌طور دائم بدون قصد بازگشت به مبدأ (احمدنیا و همکاران، ۱۳۹۳: ۲). مهاجرفرستی و جابه‌جایی جمعیتی نشانگر پویایی و تلاش انسان است. انسان‌هایی که در یک مکان جغرافیایی زمینه‌ی تلاش را برای خود محدود می‌دانند، اقدام به مهاجرت می‌نمایند. مهاجرفرستی به‌عنوان یک واقعه‌ی تأثیرگذار بر رشد و تغییر جمعیت موردتوجه قرار می‌گیرد. مهاجرفرستی یک پدیده‌ی جهانی است که در کشورهای پیشرفته بعد از انقلاب صنعتی و در کشورهای جهان سوم در نیم‌قرن اخیر شدت گرفته است. مهاجرت در کشورهای صنعتی مهارشده و دیگر به‌عنوان یک مشکل مطرح نیست؛ اما کشورهای درحال توسعه نه‌تنها نتوانسته‌اند با تدابیر لازم مشکل را حل نمایند، بلکه با ایجاد نابرابری‌ها بین مناطق آن را نیز تشدید نموده‌اند (شمس و همکاران، ۲۰۱۱: ۵۸). مهاجرت، پدیده‌ای پیچیده و چندوجهی است که همواره در طول تاریخ وجود داشته و خواهد داشت. مهاجرت شکلی از تحرک مکانی و جغرافیایی انسان‌هاست که به دلایل مختلف بین مکان‌های جغرافیایی صورت می‌گیرد. البته این جابه‌جایی‌ها با آنچه صورت می‌گیرد، کاملاً متفاوت بوده و از طرفی، به علت کم بودن تعداد مهاجرین در گذشته، این جابه‌جایی‌ها بر ساختارهای اجتماعی، اقتصادی، سنی و جنسیتی مناطق مهاجرپذیر و مهاجرفرست تأثیر چندانی نداشته‌اند (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۸). بر اساس تعریف رایج، واژه مهاجرت به انتخاب شخصی افراد برای ترک یک محیط‌زیست در حال تخریب اشاره دارد؛ آوارگی به افرادی که مجبور به ترک محیط‌زیست

تخریب‌شده خود برای زنده ماندن هستند، اشاره می‌کند و میزانی از اجبار در جابه‌جایی را در نظر دارد؛ درواقع آن دسته از جابه‌جایی‌های انسانی که سازمان‌یافته‌ترند، کنترل شده‌اند و در مقابل آسیب‌های زیست‌محیطی شدید صورت می‌گیرد (استپلتون^۱، ۲۰۱۷: ۱۵). مهاجرت علاوه بر تأثیرات کمی در رشد جمعیت، اثرات قابل‌توجهی در کیفیت جمعیت مناطق مبدأ و مقصد دارد؛ زیرا با مهاجرت نیروی انسانی (جوانان واقع در سن کار و فعالیت) بر توسعه‌نیافتگی مناطق مهاجر فرست افزوده می‌شود و از سویی نیروی فعال و پرتحرک در اختیار مناطق مهاجرپذیر قرار می‌دهد و بدین ترتیب شکاف بین مناطق توسعه‌یافته و توسعه‌نیافته را بیشتر می‌کند. مهاجرت عامل اصلی پیدایش حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی است و حاشیه‌نشینی خود به‌عنوان یکی از مسائل اجتماعی، پیامدها و آثار متفاوتی در سطوح خرد و کلان در جامعه به‌جای می‌گذارد (پیرایش منقوطای، ۱۳۹۹: ۱).

مهاجرت‌های داخلی، پدیده‌ای چندوجهی است که از عوامل متعددی در سطوح اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و زیست‌محیطی تأثیر می‌پذیرد. نظریه‌پردازان مختلف، تلاش کرده‌اند تا با ارائه چارچوب‌های نظری، دلایل و عوامل تعیین‌کننده مهاجرت‌های داخلی را توضیح دهند. در ادامه، مهم‌ترین نظریات و عوامل مرتبط ارائه شده‌اند:

جدول ۱. نظریه‌های مرتبط با پژوهش

ردیف	نظریه	شرح نظریه
۱	نظریه فشار و کشش ^۲	ارائه‌شده توسط اَوَرْت لی ^۳ ، این نظریه یکی از رایج‌ترین چارچوب‌ها برای تحلیل مهاجرت است. عوامل فشار^۴ : شرایط نامطلوب در مبدأ که افراد را به مهاجرت وادار می‌کند، مانند بیکاری، کمبود منابع طبیعی، نابرابری اقتصادی، یا فجایع طبیعی (لی، ۱۹۶۶). عوامل کشش^۵ : جذابیت‌های مقصد که افراد را به سمت خود می‌کشد، مانند فرصت‌های شغلی، خدمات بهداشتی

1. Stapleton
2. Push and Pull Theory
3. Everett Lee
4. Push Factors
5. Pull Factors

		بهتر، یا کیفیت زندگی بالاتر. این نظریه تأکید دارد که تصمیم به مهاجرت، برآیند تعامل عوامل مثبت (جاذبه‌های مقصد) و عوامل منفی (مشکلات مبدأ) است.
۲	نظریه نئوکلاسیک اقتصادی	بر اساس این نظریه، مهاجرت به عنوان یک فرآیند عقلانی در نظر گرفته می‌شود که طی آن افراد برای بهبود شرایط اقتصادی خود، از مناطقی با درآمد پایین به مناطقی با درآمد بالا حرکت می‌کنند (هریس و تودارو ^۱ ، ۱۹۷۰). مهاجرت اغلب نتیجه تفاوت در دستمزدها، فرصت‌های شغلی، یا نرخ بیکاری بین مناطق است. این نظریه بیشتر به مهاجرت‌های اقتصادی توجه دارد و نقش بازار کار را برجسته می‌کند.
۳	نظریه شبکه‌های مهاجرتی ^۲	این نظریه بیان می‌کند که ارتباطات اجتماعی و شبکه‌های مهاجران قبلی، نقش مهمی در تصمیم‌گیری و تسهیل مهاجرت دارند (مسی و همکاران ^۳ ، ۱۹۹۳). خانواده‌ها، دوستان یا آشنایانی که قبلاً مهاجرت کرده‌اند، اطلاعات و حمایت لازم را برای مهاجرت فراهم می‌کنند. این امر هزینه‌های اقتصادی و اجتماعی مهاجرت را کاهش می‌دهد و احتمال مهاجرت را افزایش می‌دهد.
۴	نظریه تغییرات ساختاری ^۴	بر اساس این دیدگاه، مهاجرت نتیجه تغییرات ساختاری در اقتصاد و جامعه است، از جمله صنعتی‌شدن، شهرنشینی و تمرکز خدمات و فرصت‌ها در مناطق شهری (لویس ^۵ ، ۱۹۵۴). مهاجرت داخلی به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، پاسخی به تغییرات ساختاری اقتصادی است که باعث توزیع نابرابر منابع و فرصت‌ها میان مناطق شهری و روستایی می‌شود.
۵	نظریه‌های	برخی نظریه‌پردازان، عوامل زیست‌محیطی را به عنوان محرک

1. Harris & Todaro
2. Migration Networks Theory
3. Massey et al
4. Structural Change Theory
5. Lewis

	زیست‌محیطی	اصلی مهاجرت در نظر می‌گیرند. تغییرات اقلیمی، خشکسالی، یا فجایع طبیعی از دلایل اصلی مهاجرت اجباری در مناطق آسیب‌پذیر هستند (بلک و همکاران ^۱ ، ۲۰۱۱). در ایران، کاهش منابع آبی و بیابان‌زایی در مناطق روستایی، یکی از عوامل کلیدی مهاجرت روستایی به شهری بوده است.
۶	نظریه نهادگرایی جدید ^۲	این نظریه معتقد است که مهاجرت، علاوه بر عوامل فردی و اقتصادی، تحت تأثیر عوامل نهادی و سیاست‌های دولتی است. سیاست‌های توسعه منطقه‌ای، قوانین مهاجرتی داخلی و زیرساخت‌های شهری می‌توانند مهاجرت را تسهیل یا محدود کنند (دی هاس ^۳ ، ۲۰۱۰). عوامل تعیین‌کننده مهاجرت داخلی شامل دلایل اقتصادی (مانند تفاوت در درآمد و اشتغال)، اجتماعی (مانند شبکه‌های اجتماعی)، زیست‌محیطی (مانند کمبود منابع طبیعی) و سیاست‌های دولتی است. این نظریات نشان می‌دهند که مهاجرت داخلی نه تنها نتیجه انتخاب‌های فردی است، بلکه به ساختارهای اجتماعی و اقتصادی کلان نیز وابسته است.

پیشینه پژوهش

نتایج مطالعه بیک محمدی و حاتمی (۱۳۸۹) نشان می‌دهد که بالا بودن درصد جمعیت روستایی، پایین بودن درآمد کشاورزی و کاهش بهره‌وری، وجود اراضی کشاورزی دیمی، تشدید خشک‌سالی‌های گذشته، ضعف بنیادهای صنعتی و خدماتی در مراکز شهری و کمبود فرصت‌های شغلی در نواحی روستایی، در مهاجرت فرستی شدید منطقه مؤثر بوده است. نتایج مطالعه نصیری (۱۳۹۰) نشان می‌دهد که زمینه‌های مهاجر فرستی به‌عنوان پدیده‌ای جمعیتی، رفتاری تصادفی در شهر قیدار نبوده است و عوامل اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در آن مؤثر بوده‌اند. نتایج مطالعه حسینی و همکاران (۱۳۹۵) نشان

^۱. Black et al

^۲. New Institutional Theory

^۳. De Haas

می دهد که طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵، سهم مهاجران از کل جمعیت ۱۷/۲ بوده و در دوره ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ به ۷/۴ نفر مهاجر در برابر هر ۱۰۰ نفر رسیده است.

نتایج مطالعه خسروی و همکاران (۱۳۹۸) نشان می دهد که منابع انسانی نخبه و کارآمد در عرصه های مختلف ملی نقش حیاتی دارند و به همین دلیل، مدیریت مطلوب آن ها بسیار مهم تلقی می شود. مهاجرت نخبگان یا فرار مغزها در بین کشورهای در حال توسعه از اهمیت بالایی برخوردار است. نتایج مطالعه شکفته گوهری و مشفق (۱۳۹۹) نشان می دهد که همواره یکی از واکنش های انسان به نابرابری، تغییر محل زندگی یا مهاجرت بوده است. توسعه یافتگی به صورتی نامتوازن بین شهرستان های ایران توزیع شده است و در برخی از شهرستان های مرزی ایران شاهد نابرابری شدیدتری هستیم. نتایج مطالعه اعظمی و همکاران (۱۳۹۹) نشان می دهد که فضای کسب و کار از شاخص های تعیین کننده وضعیت اقتصادی هر کشوری است که با استناد به آن می توان به بررسی و تجزیه و تحلیل شرایط اقتصادی هر کشور پرداخت. نتایج مطالعه افشانی و شیرینی محمدآباد (۱۴۰۱) نشان می دهد که جابه جایی از یک مکان به مکانی دیگر نه تنها برای فرد مهاجر همراه با چالش ها و فرصت های متعددی است، بلکه برای جامعه مقصد نیز پیامدهای گوناگونی به همراه دارد. نتایج مطالعه قنبری نژاد (۱۴۰۱) نشان می دهد که گسترش روزافزون شهرنشینی و افزایش تعداد شهرها و تغییرات کمی و کیفی آن تحت تأثیر عوامل مختلفی نظیر صنعتی شدن، مهاجرت روستائیان به شهرها، تحولات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در جوامع مختلف بوده است. نتایج مطالعه نیازی و همکاران (۱۴۰۱) نشان داد که شرایط محیطی و اقلیمی، سطح توسعه اقتصادی، جهانی شدن و ارزش های جهان وطنی، توسعه فرهنگی، کیفیت حکمرانی، سطح رفاه و امکانات معیشتی با قرارگیری در سطح پنجم و ششم هستند که به عنوان مهم ترین عوامل مهاجرت منابع انسانی محسوب می شوند.

دی هاس (۲۰۱۱) در پژوهشی با عنوان «آینده مهاجرت مدیترانه ای: الگوها، محرک ها و سناریوها» به این نتیجه رسید که از سال ۱۹۵۰، تغییرات ساختاری در اقتصاد سیاسی منطقه به طور اساسی نقشه مهاجرت مدیترانه را تغییر داده است. به ویژه رشد اقتصادهای خلیج فارس و رشد اروپای جنوبی و گسترش اتحادیه اروپا، شمال مدیترانه و خلیج فارس

را به قطب‌های مهاجرتی جدید تبدیل کرده است. عوامل اصلی این تغییرات، اقتصادی و سیاسی است. برخلاف باورهای رایج، نقش عوامل محیطی و جمعیتی نسبتاً محدود، احتمالی و غیرمستقیم به نظر می‌رسد. تغییرات اقلیمی آینده و استرس محیطی ممکن است بر حرکت داخلی تأثیر بگذارد، اما بعید است که منجر به مهاجرت گسترده بین‌المللی شود. در اکثر سناریوها، ترکیه و سایر کشورهای شمال آفریقا ممکن است به کشورهای مهاجرپذیر تبدیل شوند که هم‌زمان با افزایش مهاجرت از جنوب صحرای آفریقا به کل دریای مدیترانه است. آتنافو^۱ و همکاران (۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان «روابط بین فقر و مهاجرت روستا به شهر در اتیوپی» به این نتیجه رسیدند که فقر شدید یکی از عوامل محرک اصلی در جریان مهاجرت است، همچنین استراتژی‌های بلندمدت در جایی که شرایط کار سخت و بازده پائین باشد مهاجرت را تشویق می‌نماید. لاگاکاس^۲ (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان «اثرات رفاهی تشویق مهاجرت روستا به شهر در مناطق درحال توسعه» به این نتیجه رسیدند که روستاییان به دلیل عدم درآمد کافی و رفاه نامناسب مهاجرت می‌کنند و امکانات رفاهی تأثیر مثبت بر روی مهاجرت دارد.

عمر^۳ و همکاران (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان «تأثیر مهاجرت روستایی بر بهبود اشتغال و رفاه خانواده» به این نتیجه رسیدند که مهاجرت تأثیر مثبتی بر درآمد خانوارهای روستایی دارد و این تأثیرات بارزتر است. مورتا^۴ و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان «تأثیر درک انگیزه‌های مهاجرت و تأثیر آن بر رفاه خانوارها» به این نتیجه رسیدند که مهاجرت، تأثیر مثبت و معناداری بر رفاه خانوارهای مهاجر بر مبنای انگیزه‌های سرمایه‌گذاری دارد، اما این امر ناشی از تأثیر مهاجرت بر مبنای انگیزه‌های مقابله با ریسک است. کیلیک و بیفل^۵ (۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان «سیاست مهاجرت ترکیه از دهه ۱۹۶۰ تا امروز: چه برنامه‌های توسعه ملی به ما می‌گویند»، به بررسی برنامه‌های توسعه ملی ترکیه از دهه ۱۹۶۰ تا امروز و زمینه‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی آن پرداختند و به این نکته اذعان می‌کنند که ما سه دوره متمایز را شناسایی می‌کنیم؛ دوره

^۱. Atenafo

^۲. Lagacas, 2018

^۳. Omar

^۴. Murta

^۵. Kilik& biffi

اول، دهه ۱۹۶۰ با حمایت صریح از مهاجرت برای کاهش فشار جمعیت و ارتقاء رشد اقتصادی مشخص می‌شود. دوره دوم از دهه ۱۹۷۰ تا ۲۰۰۰ با سیاست‌های دیاسپورایی ترکیه نسبت به اروپا مشخص می‌شود و از این طریق به نقش دیاسپورای ترکیه در ارتقای توسعه اقتصادی ترکیه و روابط بین‌المللی اذعان می‌شود. از سال ۲۰۰۰، سیاست مهاجرت ترکیه به ترویج مهاجرت بسیار ماهر، باهدف ارتقاء پیشرفت فناوری به سمت جامعه دانش با حمایت از نخبگان فکری روی آورد.

اگرچه تحقیقات پیشین به بررسی گسترده‌ای از عوامل مؤثر بر مهاجرت پرداخته‌اند، همچنان برخی خلأهای پژوهشی مشهود است:

تأثیرات چندبعدی مهاجرت داخلی و بین‌المللی: اغلب پژوهش‌ها تأکید بیشتری بر جنبه‌های اقتصادی یا اجتماعی داشته و به تعامل پیچیده این عوامل با زمینه‌های زیست‌محیطی، سیاسی و فرهنگی کمتر پرداخته‌اند.

تمرکز بر راهکارهای سیاستی: پژوهش‌ها به‌جای ارائه راه‌حل‌های اجرایی، بیشتر بر شناسایی عوامل مؤثر تمرکز داشته‌اند و نیاز به بررسی سیاست‌های عملی برای مدیریت و بهبود وضعیت مهاجرت احساس می‌شود.

پویایی‌های جدید مهاجرت در اثر تغییرات اقلیمی: با وجود اهمیت تغییرات اقلیمی و اثرات آن بر مهاجرت، کمتر به این بُعد در مطالعات داخلی و بین‌المللی توجه شده است.

تفاوت‌های منطقه‌ای و گروه‌های جمعیتی خاص: برخی مناطق جغرافیایی و گروه‌های جمعیتی (مانند زنان، جوانان یا اقلیت‌ها) که ممکن است الگوهای متفاوتی از مهاجرت را نشان دهند، در تحقیقات پیشین کم‌تر مورد توجه قرار گرفته‌اند.

پژوهش حاضر با هدف بررسی چندبعدی مهاجرت‌های داخلی و بین‌المللی در کلان-شهر و ارتباط آن با تغییرات زیست‌محیطی، توسعه نابرابر و سیاست‌های مهاجرتی به دنبال پر کردن این خلأها است. این تحقیق می‌تواند از یک‌سو به درک بهتری از پویایی‌های نوظهور مهاجرت کمک کند و از سوی دیگر، مبنایی برای طراحی راهبردهای سیاستی مؤثر جهت مدیریت بهتر مهاجرت و کاهش نابرابری‌ها در سطح ملی و منطقه‌ای فراهم آورد.

روش‌شناسی تحقیق

این مطالعه از روش‌شناسی ترکیبی^۱ با رویکرد متوالی (کیفی به کیفی) استفاده می‌کند. به این صورت که ابتدا از روش دلفی که یک روش کیفی است، برای شناسایی عوامل مؤثر بر مهاجرفرستی شهر اهواز بهره گرفته شده است و سپس این عوامل در مرحله بعدی با استفاده از اثرات متقابل / ساختاری تجزیه و تحلیل شده‌اند. لازم به ذکر است که تحلیل اثرات متقابل بر اساس قضاوت‌های عددی است، اما در ذات خود همچنان روشی کیفی محسوب می‌شود (آسان و آسان^۲، ۲۰۰۷).

در مرحله نخست، از روش دلفی استفاده شده است، بدین گونه که پرسشنامه‌ای طراحی و در اختیار جامعه‌شناسان، اقتصاددان، برنامه ریزان شهری و مدیران شهری قرار گرفت و از آنها خواسته شد تا عوامل اثرگذار بر مهاجرفرستی شهر اهواز را مشخص کنند. روش دلفی، روشی مبتنی بر دیدگاه‌های متخصصان با نگاه به آینده است. پایه و اساس این روش بر این است که نظر متخصصین هر حوزه علمی در مورد پیش‌بینی آینده به عنوان صائب‌ترین نظرهاست؛ بنابراین بر خلاف روش‌های تحقیق پیمایشی، اعتبار روش دلفی نه به تعداد شرکت‌کنندگان در تحقیق که به اعتبار عملی متخصصان شرکت‌کننده در پژوهش بستگی دارد. هدف اصلی این روش به دست آوردن قابل اطمینان‌ترین توافق نظر از یک گروه کارشناسان توسط مجموعه‌ای از پرسشنامه‌های فشرده همراه با بازخورد نظرات کنترل شده است. در این مرحله متخصصین و کارشناسان خبره با استفاده از روش‌هایی همچون مصاحبه نیمه ساختاریافته، پرسشنامه تشریحی مورد پرسشگری قرار گرفتند. رسیدن به اصل اجماع در طی دو راند پرسشنامه و ارائه بازخوردها به گروه دلفی صورت گرفت. در راند اول این پژوهش، سؤال کلی در خصوص عوامل اثرگذار بر مهاجرفرستی شهر اهواز مطرح و زایش ایده‌ها و طوفان مغزی شکل گرفت. در راند دوم، پاسخ‌ها توسط نویسندگان سازمان‌دهی و نظرات مشابه، ترکیب و موضوعات حاشیه‌ای، حذف شدند و از گروه دلفی خواسته شد تا موافقت یا مخالفت خود را بر عنوان (متغیرهای کلیدی) اعلام دارند. نظرات کارشناسان در مورد

^۱ Mixed-Methods

^۲ Asan & Asan

عوامل تأثیرگذار بر وضعیت آینده سیستم، مورد تحلیل قرار گرفته و در نهایت تعداد ۵ عامل استخراج شد (جدول ۱).

در مرحله بعدی مقدار تأثیرگذاری عوامل بر یکدیگر در قالب پرسشنامه دیگری توسط کارشناسان مورد سنجش قرار گرفت، سپس این داده‌ها وارد نرم‌افزار MICMAC شده و با استفاده از روش تحلیل اثرات متقابل، متغیرهای کلیدی از مجموعه شاخص‌های اولیه استخراج شدند. تحلیل اثر متقابل، روشی برای تشخیص روابط متقابل است. به‌طوری‌که تأثیر هر روند بر روندهای دیگر درجه‌بندی می‌شود. با استفاده از این روش می‌توان روابط بین متغیرها و در نهایت عوامل کلیدی را مورد شناسایی قرار داد (نوری و بوجلبنه^۱، ۲۰۲۲). این روش کیفی، موجب شناسایی روابط محرکان و پیشران‌های اصلی و نحوه اثرپذیری و اثرگذاری آن‌ها بر یکدیگر می‌شود (عمران و همکاران^۲، ۲۰۱۴). مراحل انجام تحلیل اثرات متقابل در نرم‌افزار میک مک در چهار مرحله صورت می‌گیرد:

- ۱- تهیه لیست عوامل اولیه، ۲-تهیه ماتریس قطری n در n به تعداد عوامل فوق، ۳- قضاوت در مورد این‌که روند A تا چه حد بر روند B تأثیر خواهد داشت. این تأثیر معمولاً با عددی در مقیاس صفر تا ۳ مشخص می‌شود. به‌طوری‌که عدد صفر بدون تأثیر، عدد ۱ تأثیر کم، عدد ۲ تأثیر متوسط و عدد ۳ تأثیر زیاد را نشان می‌دهد. ۴- جمع‌بندی نتایج. جمع هر ردیف میزان قدرت پیش‌برندگی متغیر را نشان می‌دهد؛ این بدان معناست که این متغیر تا چه اندازه متغیرهای دیگر را تحت تأثیر قرار می‌دهد. جمع هر ستون، سطح وابستگی هر متغیر را نشان می‌دهد.

در این تحقیق، محدودیت‌هایی نیز وجود دارد. از جمله این محدودیت‌ها می‌توان به وابستگی به نظرات کارشناسان اشاره کرد که ممکن است با تحریف یا سوگیری همراه باشد. همچنین، روش دلفی به دلیل نیاز به تکرار چندباره به زمان و منابع زیادی نیاز دارد و نتایج آن ممکن است به‌سختی به دیگر شهرها تعمیم یابد.

^۱. Nouri, M. S., & Boujelbene

^۲. Omran et al

یافته‌های پژوهش

در اولین مرحله پیاده‌سازی مدل در پژوهش حاضر ۳۴ عامل مؤثر بر مهاجر فرستی شهر اهواز تبیین شده است که در جدول ۲ ذکر شده است.

جدول ۲. متغیرهای پژوهش

ردیف	مؤلفه	عوامل
۱	اجتماعی - فرهنگی	حقوق شهروندی - آزادی فردی - حریم شخصی - سبک زندگی - سطح سواد - نژاد - امنیت - ارتقای کیفیت زندگی - سرزندگی - احترام و تعهد - عدالت اجتماعی - جرم خیزی و رفتارهای غیراجتماعی - دسترسی به مسکن برای تمامی گروه‌های اجتماعی
۲	اقتصادی	فرصت و تنوع شغلی - اطمینان کسب‌وکار - رفاه و سودآوری اقتصادی - امید به پیشرفت - نرخ مالیات - نرخ تورم
۳	زیست‌محیطی	کیفیت محیط - کیفیت آب - سیستم فاضلاب شهری - امکانات بهداشتی
۴	کالبدی	معماری متنوع - اختلاط کاربری‌ها - مکان‌یابی کاربری‌ها - پویایی و سازگاری - تناسب فضاهای عمومی - سرانه و سطوح کاربری‌ها - دسترسی‌ها
۵	سیاسی - اداری	مدیریت صحیح و کارآمد - مدیریت اشتراکی - مدیریتی پاسخگو و مسئول - مدیریت فرا قومیتی و فرا باندي

سپس بر اساس نتایج مستخرج از نشست‌های دلفی کارشناسان (درمجموع ۵۰ نفر)، میزان تأثیر هر یک از عوامل بر سایر عوامل مؤثر بر مهاجر فرستی سنجیده شده است. به بیان دیگر ۳۴ ماتریس اثرات متقاطع تشکیل شده است. انواع شدت و میزان تأثیر در این الگو در چهار گروه بدون تأثیر (عدد صفر)، تأثیر ضعیف (یک)، تأثیر متوسط (عدد دو) تأثیر زیاد (عدد سه) است. در تشکیل ماتریس نهایی قدر مطلق میانگین مدنظر قرار گرفته است.

جدول ۳. ماتریس اثرات متقاطع

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	
1: ج شیرودی	0	1	1	1	2	0	1	1	2	1	1	2	2	3	3	3	2	2	0	2	2	2	2	2	1	2	2	1	2	2	1	3	2		
2: زادی فردی	1	0	2	1	0	2	0	2	0	0	2	0	3	0	2	2	0	2	0	0	2	0	0	2	2	2	1	2	2	2	1	3	2		
3: حریه شخصی	0	2	0	2	2	2	0	2	2	0	0	2	0	2	1	3	3	0	2	2	0	0	2	0	3	1	1	3	2	3	3	2	2	3	
4: سیک رنگی	2	0	0	0	0	0	2	3	3	2	0	3	0	1	2	3	3	1	2	3	0	2	0	2	2	2	2	3	2	3	1	2	2	1	3
5: سطح سواد	0	0	2	2	0	0	3	3	1	3	3	3	2	3	2	1	3	3	0	2	0	1	2	3	2	3	3	2	3	3	3	2	2	2	
6: دود	0	3	3	3	0	0	1	3	1	0	1	0	0	3	2	2	0	3	0	2	2	2	2	2	1	2	3	3	3	2	2	3	3	2	
7: امنیت	3	0	0	0	0	3	0	2	3	2	0	3	3	0	3	3	2	3	0	0	0	3	1	0	3	3	3	2	2	2	2	3	3	1	
8: ارتقاء رنگ	1	3	0	2	0	0	2	0	2	0	2	2	0	2	2	0	2	3	3	2	2	0	2	0	3	2	2	3	3	2	1	3	3	1	
9: سوز رنگی	2	2	3	1	3	0	2	2	0	2	1	0	0	3	3	3	0	0	0	0	2	2	2	1	3	3	1	3	3	2	2	1	3	2	
10: انحراف	3	1	0	3	0	0	2	1	0	0	0	2	3	2	2	3	0	3	3	2	3	0	3	2	2	3	1	3	2	2	3	2	2	3	
11: عدالت	3	2	0	2	3	0	0	0	2	2	0	1	2	1	2	3	0	0	1	1	2	3	3	0	1	3	1	2	2	3	2	3	3	2	
12: جرم خیزی	2	3	0	0	0	0	0	2	0	0	2	0	0	3	3	1	3	0	2	2	0	1	2	3	2	3	1	1	3	3	1	2	2	2	
13: مسکن	3	0	0	3	0	0	3	0	3	2	0	0	0	3	0	0	3	0	0	3	2	3	2	2	2	3	2	2	3	3	3	3	1	3	
14: فرست	1	2	3	3	0	3	0	3	2	2	0	0	0	0	0	2	0	3	0	3	3	3	1	2	3	3	2	3	2	2	2	3	1	2	
15: اعتدال	2	1	2	3	3	3	0	0	1	3	0	0	0	0	0	2	0	3	2	2	1	2	3	1	3	3	2	2	2	1	1	3	2	2	
16: رفاه	3	0	1	3	0	2	3	0	3	1	0	0	3	2	3	0	2	0	0	1	2	2	3	2	2	2	2	3	3	2	3	1	3	0	
17: امید	2	3	2	2	0	1	0	0	0	2	0	3	2	3	2	2	0	0	2	0	0	3	3	2	2	1	3	3	2	0	3	3	3	2	
18: ن مکتب	3	3	0	1	0	2	0	0	2	0	3	0	3	1	1	2	0	0	0	2	3	2	3	1	0	2	3	3	1	2	2	2	2	3	
19: ن نوبه	1	3	2	2	3	2	1	2	0	3	0	0	2	0	3	2	0	3	0	3	2	2	2	0	2	3	3	3	2	0	3	3	1	2	
20: کم محیط	3	2	0	0	0	1	3	0	2	0	0	1	1	0	0	0	3	0	2	0	3	3	3	3	2	2	3	3	2	3	3	1	0	2	
21: ک آب	3	1	0	2	3	2	0	2	0	0	2	0	3	0	0	0	3	3	0	2	0	2	3	2	2	2	0	2	2	2	3	3	2	2	
22: تعداد شهر	3	3	0	2	2	2	0	0	1	0	3	3	3	3	3	2	2	0	0	0	1	0	1	3	2	2	3	0	2	1	2	2	3	3	
23: بهداشتی	2	3	1	0	2	3	0	1	0	0	3	3	0	0	3	0	3	0	0	0	0	0	2	1	3	3	3	3	1	1	2	3	1	1	
24: بهسازی	1	2	2	0	1	3	3	0	3	0	0	0	0	2	2	1	3	0	0	2	1	0	0	3	3	3	3	2	2	3	3	0	2	2	
25: کاروری اد	3	2	2	0	2	3	0	2	3	1	0	0	0	2	0	1	3	0	3	0	3	0	0	0	3	0	2	2	3	3	3	1	3	3	
26: مکانیکی	0	1	0	0	3	2	0	0	2	2	0	0	2	0	0	2	2	0	3	0	1	0	0	2	0	3	1	3	0	2	3	2	2	2	
27: بلایاتی	0	3	0	2	2	0	2	3	1	0	2	2	0	0	0	1	2	3	0	0	3	2	0	3	0	2	0	3	2	0	3	1	0	2	
28: اقتصاد	0	0	0	0	2	0	0	1	2	2	0	0	0	0	0	3	1	1	0	0	0	2	3	0	0	0	0	0	2	0	3	2	3	0	
29: سوانه	0	0	0	0	2	2	1	2	1	2	2	0	2	0	3	0	0	2	0	2	0	3	0	3	0	0	0	0	0	3	2	3	3	1	
30: انترسی ها	0	0	0	0	3	0	3	2	0	1	0	0	3	2	2	0	3	2	2	3	0	1	2	0	3	0	0	0	0	1	2	1	3	3	

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

تحلیل کلی محیط سیستم

بر اساس روش سیستم که در جدول بالا اشاره شد، ۳۴ معیار در پنج مؤلفه به‌عنوان آینده پژوهی عوامل مؤثر بر مهاجر فرستی شهر اهواز شناسایی و با روش تحلیل اثرات متقابل / ساختاری با نرم‌افزار MIC MAC برای استخراج عوامل اصلی تأثیرگذار بر وضعیت آینده محدوده مورد مطالعه تحلیل شد. بر اساس تعداد معیارها، ابعاد ماتریس ۳۴*۳۴ بود که در پنج مؤلفه مختلف تنظیم شده است. تعداد تکرار دو بار در نظر گرفته شده است و درجه پرتشدگی ماتریس ۶۵/۶۵۷ درصد است که نشان می‌دهد ضریب متوسط است که طبیعی به نظر می‌رسد؛ دلیل آن هم پراکندگی عوامل مؤثر بر مهاجر فرستی شهر اهواز است. از مجموع ۷۵۹ رابطه ارزیابی در این ماتریس، ۳۹۷ رابطه عدد صفر، تعداد یک‌ها ۱۲۴، تعداد دوها ۳۴، تعداد سه‌ها ۲۹۵ بار است. از طرف دیگر

ماتریس بر اساس شاخص‌های آماری با دو بار پخش داده‌های از مطلوبیت و بهینه‌شدگی ۱۰۰ درصد برخوردار بوده که حاکی از روایی بالای پرسشنامه و پاسخ‌های آن است.

جدول ۴. تحلیل اولیه داده‌های ماتریس اثرات متقابل

شاخص	اندازه ماتریس	تعداد تکرار	بدون تأثیر (صفر)	تأثیر ضعیف (۱)	تأثیر متوسط (۲)	تأثیر زیاد (۳)	میزان پرشدگی
مقدار	۳۴*۳۴	۲	۳۹۷	۱۲۴	۳۴۰	۲۹۵	۶۵/۶۵۷

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

جدول ۵. درجه مطلوبیت و بهینه‌شدگی ماتریس

چرخش	تأثیرگذاری	تأثیرپذیری
۱	%۹۵	%۹۰
۲	%۱۰۰	%۱۰۰

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

ارزیابی تأثیرگذاری و تأثیرپذیری مستقیم و غیرمستقیم متغیرها

در این مرحله برای تحلیل تأثیرات معیارها، هرکدام از روابط معیارها توسط نرم‌افزار MIC MAC سنجیده شده و با توجه به جدول میزان و درجه تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم معیارها بر یکدیگر به دست آمده است. به این دلیل که شیوه توزیع و پراکنش معیارهای مؤثر بر آینده‌پژوهی عوامل مؤثر بر مهاجرفرستی شهر اهواز در صفحه، حاکی از ناپایداری سیستم است. مؤلفه‌ها را از لحاظ نحوه تأثیرگذاری بر مهاجرت در پنج گروه می‌توان طبقه‌بندی کرد (تأثیرگذار، دوجهی، تنظیمی، عوامل تأثیرپذیر و مستقل).

جدول ۶. میزان تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرها بر یکدیگر

ردیف	متغیر	اثرات مستقیم		اثرات غیرمستقیم	
		میزان تأثیرگذاری	میزان تأثیرپذیری	میزان تأثیرپذیری	میزان تأثیرپذیری

۱	حقوق شهروندی	۵۴	۴۹	۱۰۹۴۶۳	۱۲۷۹۲۵
۲	آزادی فردی	۴۰	۴۶	۱۰۱۳۹۲	۹۰۶۹۲
۳	حریم شخصی	۵۲	۳۲	۷۴۷۴۷	۱۱۸۸۴۶
۴	سبک زندگی	۵۵	۴۵	۱۰۲۷۴۷	۱۲۸۹۳۱
۵	سطح سواد	۶۸	۳۹	۹۲۷۳۹	۱۵۶۳۶۴
۶	نژاد	۵۹	۴۱	۹۷۳۳۲	۱۳۰۳۸۲
۷	امنیت	۵۸	۴۰	۹۹۲۶۰	۱۳۳۱۹۰
۸	ارتقای کیفیت زندگی	۵۵	۴۱	۹۱۷۶۳	۱۲۲۱۳۸
۹	سرزندگی	۵۷	۴۳	۹۹۴۵۲	۱۳۲۱۲۴
۱۰	احترام و تعهد	۶۱	۴۱	۹۹۷۲۱	۱۳۹۹۶۸
۱۱	عدالت اجتماعی	۵۵	۲۶	۶۴۷۴۹	۱۲۶۳۲۲
۱۲	جرم خیزی در رفتارهای غیراجتماعی	۴۹	۳۷	۸۷۹۴۹	۱۱۰۱۵۸
۱۳	دسترسی به مسکن برای تمامی گروه‌های اجتماعی	۵۶	۴۵	۱۰۹۲۱۵	۱۲۹۵۷۷
۱۴	فرصت و تنوع شغلی	۵۹	۴۰	۸۹۵۱۲	۱۳۴۴۱۴
۱۵	اطمینان کسب‌وکار	۵۲	۵۱	۱۱۵۹۲۰	۱۲۱۵۰۰
۱۶	رفاه و سودآوری اقتصادی	۵۷	۵۴	۱۲۳۰۴۴	۱۳۲۵۱۹
۱۷	امید به پیشرفت	۵۶	۵۲	۱۲۳۸۸۴	۱۲۵۷۴۴
۱۸	نرخ مالیات	۵۲	۵۳	۱۲۸۴۵۲	۱۱۶۶۶۲
۱۹	نرخ تورم	۶۰	۳۱	۷۰۳۹۸	۱۳۸۹۹۹
۲۰	کیفیت محیط	۵۰	۴۳	۹۸۲۴۴	۱۱۵۶۸۱
۲۱	کیفیت آب	۵۳	۴۶	۱۰۵۷۴۲	۱۲۱۹۷۳
۲۲	سیستم فاضلاب شهری	۵۴	۵۲	۱۲۱۹۰۳	۱۲۵۶۴۴

۲۳	امکانات بهداشتی	۴۷	۵۳	۱۱۸۷۶۷	۱۰۳۱۹۸
۲۴	معماری متنوع	۵۰	۴۵	۱۰۷۱۶۶	۱۱۳۶۹۳
۲۵	اختلاط کاربری‌ها	۵۰	۵۴	۱۱۸۵۵۸	۱۱۶۷۹۹
۲۶	مکان‌یابی کاربری‌ها	۴۰	۷۳	۱۶۶۵۳۳	۲۸۶۱
۲۷	پویایی و سازگاری	۴۴	۶۴	۱۵۰۷۹۳	۱۰۲۱۷۲
۲۸	تناسب فضاهای عمومی	۲۷	۶۳	۱۳۷۴۵۴	۶۲۷۳۹
۲۹	سرانه و سطوح کاربری‌ها	۳۹	۶۲	۱۳۸۴۶۴	۹۱۹۰۳
۳۰	دسترسی‌ها	۳۹	۵۹	۱۳۳۳۷۱	۹۷۱۳۱
۳۱	مدیریت صحیح و کارآمد	۴۴	۶۷	۱۵۲۰۳۴	۱۰۷۲۴۴
۳۲	مدیریت اشتراکی	۲۸	۷۶	۱۷۵۶۹۸	۶۷۶۹۲
۳۳	مدیریت پاسخگو و مسئول	۲۹	۶۳	۱۴۵۹۰۷	۶۵۳۱۰
۳۴	مدیریت فرا قومیتی و فرا بانندی	۴۰	۶۳	۱۴۵۹۹۱	۹۷۸۶۹

مأخذ: (یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

در تحلیل‌های ساختاری و اثرات متقابل، عوامل مختلف به دسته‌های مختلفی تقسیم می‌شوند که بر اساس تأثیر آن‌ها بر دیگر عوامل و نحوه تعامل آن‌ها با سایر متغیرها مشخص می‌شوند. در این زمینه، پنج دسته اصلی از عوامل شامل عوامل تأثیرگذار، عوامل دوجبهی، عوامل تنظیمی، عوامل تأثیرپذیر و عوامل مستقل وجود دارند که در ادامه به شرح هر یک پرداخته می‌شود:

۱. عوامل تأثیرگذار^۱

عوامل تأثیرگذار به عواملی گفته می‌شود که به‌طور مستقیم بر سایر عوامل تأثیر می‌گذارند و توانایی هدایت یا تغییر وضعیت دیگر عوامل را دارند. این عوامل معمولاً نقشی فعال

^۱. Driving Factors

در فرآیند تغییرات دارند و باعث تغییر و تحول در سایر عوامل می شوند. به طور مثال، در مطالعه ای که به بررسی تأثیر سیاست های اقتصادی بر مهاجرت پرداخته است، سیاست های دولتی یا تغییرات در بازار کار می توانند عوامل تأثیرگذاری باشند که بر تصمیمات مهاجرتی افراد تأثیرگذارند.

۲. عوامل دوجهی^۱

عوامل دوجهی به عواملی اطلاق می شود که همزمان هم بر سایر عوامل تأثیر می گذارند و هم از آنها تأثیر می پذیرند. این دسته از عوامل می توانند در یک شبکه پیچیده از روابط قرار بگیرند و تأثیرات متقابل داشته باشند. به طور مثال، تغییرات در نرخ تورم (عوامل اقتصادی) می تواند هم تأثیر مستقیم بر رفتار اقتصادی افراد (مانند تمایل به مهاجرت) داشته باشد و هم تحت تأثیر شرایط اجتماعی یا فرهنگی قرار گیرد؛ بنابراین، این عوامل نقش دوگانه ای دارند که هم اثرگذار هستند و هم از شرایط دیگر تأثیر می پذیرند.

۳. عوامل تنظیمی^۲

عوامل تنظیمی به عواملی اطلاق می شود که نقش نظارتی و کنترلی دارند و از طریق قواعد، قوانین، سیاست ها یا مقررات، شرایط و روابط میان سایر عوامل را تنظیم می کنند. این عوامل بیشتر در قالب سیاست های دولتی، قوانین و مقرراتی مانند قوانینی که مربوط به مهاجرت، محیط زیست، یا سلامت عمومی هستند، عمل می کنند. این عوامل نمی توانند به طور مستقیم باعث تغییرات در سیستم شوند، بلکه بیشتر با تنظیم و کنترل وضعیت، به دیگر عوامل جهت دهی می کنند. برای مثال، تغییرات در قوانین مهاجرت یا سیاست های اشتغال می توانند این عوامل را تنظیم کنند.

۴. عوامل تأثیرپذیر^۳

عوامل تأثیرپذیر به عواملی گفته می شود که تحت تأثیر دیگر عوامل قرار دارند و تغییرات در آنها نتیجه تأثیرات دیگر عوامل هستند. این عوامل نمی توانند به طور مستقل تغییر کنند، بلکه به طور مستقیم یا غیرمستقیم از عوامل تأثیرگذار و دوجهی وابسته هستند.

^۱. Dual-Impact Factors

^۲. Regulatory Factors

^۳. Dependent Factors

به‌عنوان مثال، نرخ اشتغال یا کیفیت زندگی ممکن است تحت تأثیر تغییرات اقتصادی یا اجتماعی قرار گیرد. در این حالت، عوامل تأثیرپذیر نمی‌توانند به‌طور مستقیم تغییرات ایجاد کنند بلکه فقط به واکنش به تغییرات عوامل دیگر پاسخ می‌دهند.

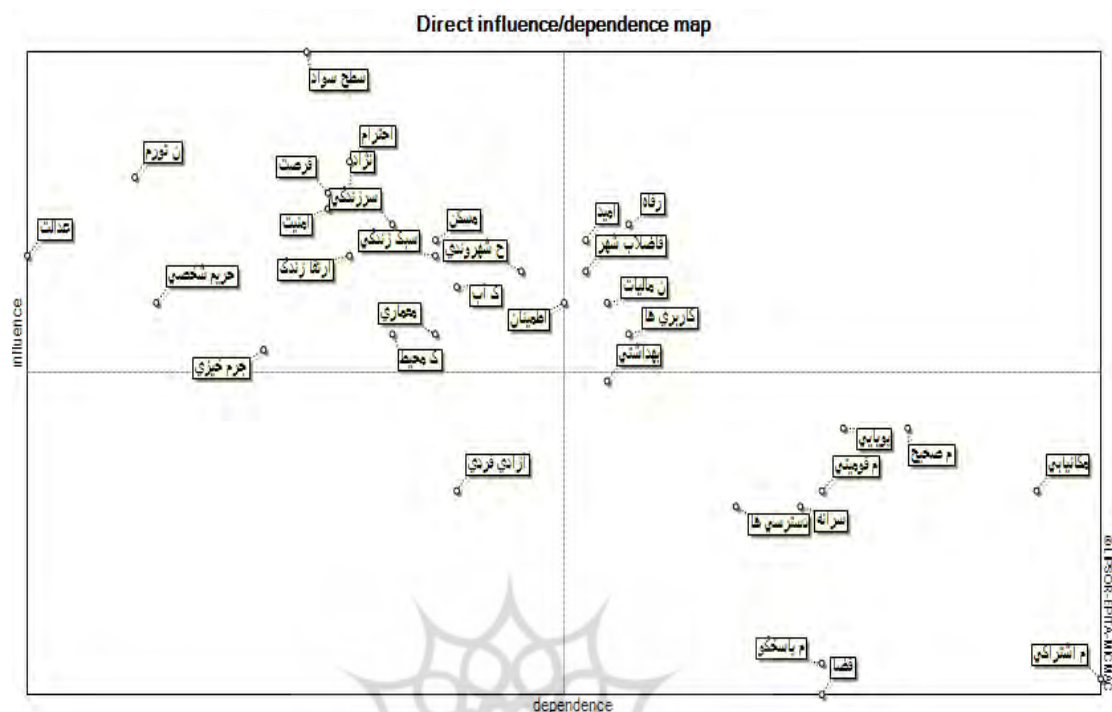
۵. عوامل مستقل^۱

عوامل مستقل به عواملی گفته می‌شود که تأثیر مستقیمی بر سایر عوامل ندارند و تغییرات در آن‌ها تحت تأثیر سایر عوامل قرار نمی‌گیرد. این عوامل به‌طور مستقل عمل می‌کنند و ممکن است به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم بر وضعیت کلی تأثیر بگذارند، اما تحت تأثیر متغیرهای دیگر قرار نمی‌گیرند. به‌عنوان مثال، متغیرهایی مانند تغییرات در شرایط طبیعی یا اقلیمی می‌توانند به‌عنوان عوامل مستقل در نظر گرفته شوند که تأثیر مستقیمی بر سایر عوامل نمی‌گذارند اما بر کل وضعیت تأثیر می‌گذارند.

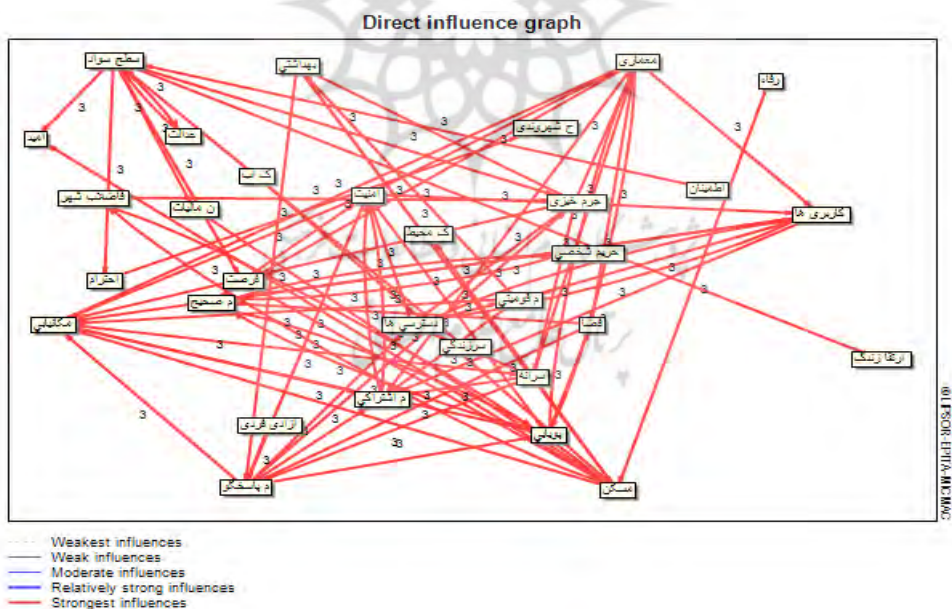
جدول ۷. نحوه توزیع متغیرها بر اساس طبقه‌بندی آن‌ها

طبقه‌بندی	متغیر
عوامل تأثیرگذار	عدالت اجتماعی - حریم شخصی - نرخ تورم - جرم خیزی در رفتارهای غیراجتماعی - سرزندگی - ارتقای کیفیت زندگی - امنیت - نژاد - احترام و تعهد - سبک زندگی - سطح سواد - دسترسی به مسکن برای تمامی گروه‌های اجتماعی - فرصت و تنوع شغلی - معماری متنوع - کیفیت آب - کیفیت محیط
عوامل دوجبهی	رفاه و سودآوری اقتصادی - سیستم فاضلاب شهری - نرخ مالیات - کاربری‌ها
عوامل تنظیمی	حقوق شهروندی - امید - اطمینان کسب‌وکار - امکانات بهداشتی
عوامل تأثیرپذیر	مکان‌یابی کاربری‌ها - پویایی و سازگاری - تناسب فضاهای عمومی - سرانه و سطوح کاربری‌ها - دسترسی‌ها - مدیریت صحیح و کارآمد - مدیریت اشتراکی - مدیریت پاسخگو و مسئول - مدیریت فرا قومیتی و فرا بانندی
عوامل مستقل	آزادی فردی

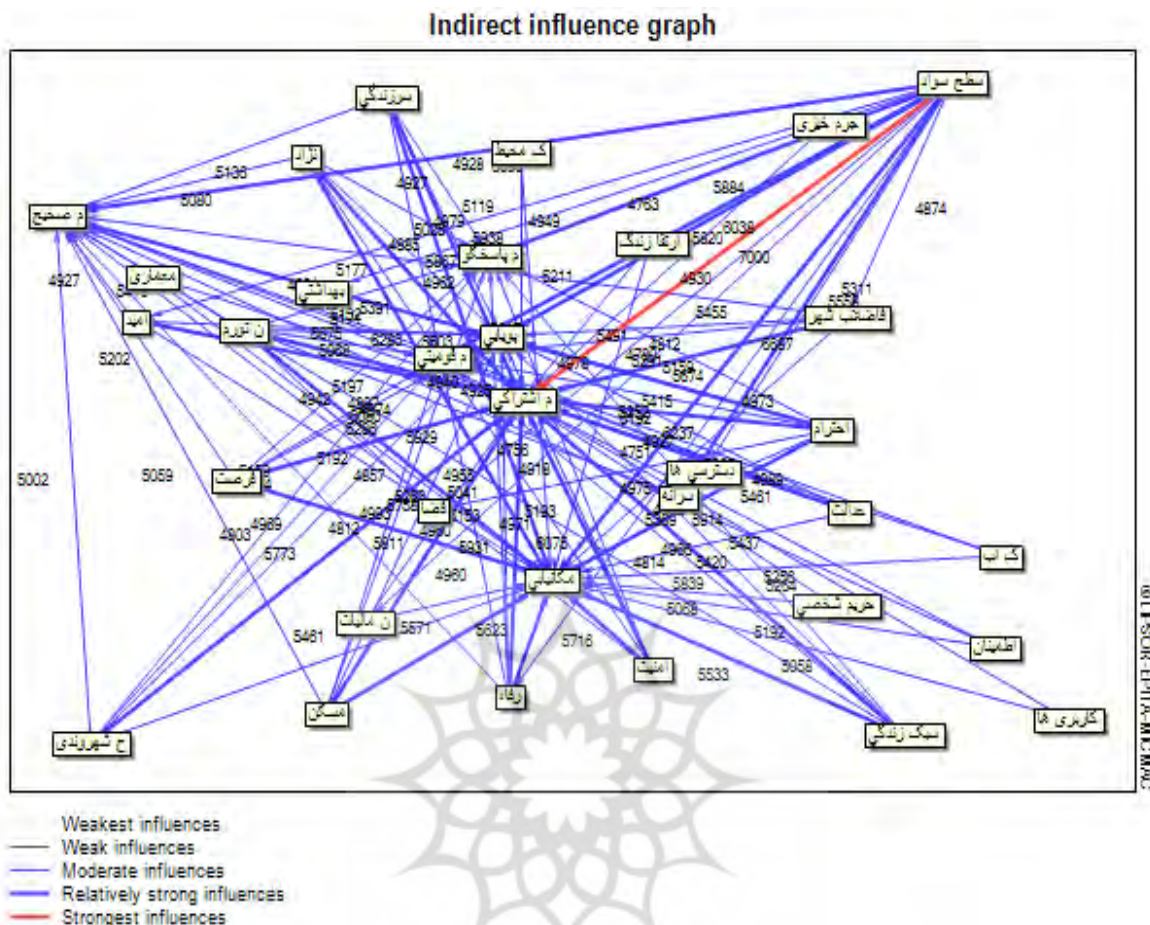
¹. Independent Factors

شکل ۱. پراکنش متغیرها در پلان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری

شکل ۲. روابط مستقیم بین متغیرها

شکل ۳. روابط غیرمستقیم بین متغیرها

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش، به بررسی عوامل مؤثر بر وضعیت آینده مهاجر فرستی شهر اهواز پرداخته شد. روش تحقیق بر مبنای چارچوب نظری پارادایم هنجاری (آینده‌نگاری) و با استفاده از تحلیل اثرات متقابل / ساختاری مبتنی بر داده‌های حاصل از گروه خبرگان انتخابی و نرم‌افزار MIC MAC انجام شد. نتایج تحلیل‌ها نشان داد که از میان ۳۴ عامل شناسایی شده، ۱۵ عامل کلیدی به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بر وضعیت آینده مهاجر فرستی در این شهر تأثیرگذار هستند. این عوامل عبارت‌اند از: حقوق شهروندی، آزادی فردی، امنیت، احترام و تعهد، عدالت اجتماعی، فرصت و تنوع شغلی، جرم‌خیزی در

رفتارهای غیراجتماعی، اطمینان کسب و کار، رفاه و سودآوری اقتصادی، امید به پیشرفت، کیفیت آب، سیستم فاضلاب شهری، مدیریت صحیح و کارآمد، امکانات بهداشتی و نرخ تورم.

این نتایج با تحقیقات مشابه در زمینه مهاجرت‌های داخلی و بین‌المللی هم‌خوانی دارد. به‌ویژه پژوهش‌های اخیر در زمینه تحلیل مهاجرت‌های داخلی با توجه به عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، همانند تحقیق‌های دی هاس (۲۰۱۱) و آتافو و همکاران (۲۰۱۴) نشان‌دهنده تأثیر عمده شرایط اقتصادی و رفاهی بر مهاجرت‌ها هستند. همچنین، نتایج این مطالعه مشابه با نتایج تحقیقاتی مانند مطالعه شکفته گوهری و مشفق (۱۳۹۹) است که تأثیر نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی را بر مهاجرت‌های داخلی مورد تأکید قرار داده‌اند. علاوه بر این، یافته‌های این پژوهش با تحقیقاتی همچون تحقیق خسروی و همکاران (۱۳۹۸) و نیازی و همکاران (۱۴۰۱) که بر اهمیت شرایط محیطی، توسعه اقتصادی و حکمرانی خوب در روند مهاجرت تأکید داشته‌اند، هم‌راستا است.

نتیجه‌گیری این پژوهش می‌تواند به‌عنوان یک ابزار تحلیلی در پیش‌بینی و برنامه‌ریزی برای کاهش مهاجرت‌های فرستی در مناطق مشابه به کار گرفته شود. همچنین این نتایج خلأ موجود در تحقیقات گذشته را که بیشتر بر روی ابعاد اقتصادی یا اجتماعی مهاجرت تمرکز داشتند، پر می‌کند و به تحلیل جامع‌تر و سیستمی از عوامل مؤثر بر مهاجرت‌های داخلی می‌پردازد.

منابع

- ابراهیمیان، امیر؛ حسینی، فاطمه و محمدی، سارا (۱۳۹۹). مهاجرت روستا به شهر و پیامدهای اقتصادی-اجتماعی آن در ایران. فصلنامه مطالعات شهری، ۱۲(۲) ۸۵-۶۷.
- احمدنیا، محمدرضا؛ قنواتی، طاهره؛ امیرشکاری، مریم و راه‌نورد، نجف (۱۳۹۳). بررسی علل مهاجرت به شهر اهواز در بین ساکنان محلات حاشیه‌نشین (مطالعه موردی: کوی منبع آب). هفتمین کنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران (جغرافیای سیاسی شهر)، تهران.
- <https://civilica.com/doc/371242>
- احمدی، هادی و زارع، رضا (۱۳۹۸). عوامل محیط‌زیستی مؤثر بر مهاجرت روستا به شهر در ایران: تأکید بر کمبود آب. فصلنامه مطالعات محیطی، ۳(۴۵)، ۳۴۵-۳۵۹.

اعظمی، هادی؛ مرادی، امین و چناری، سمیرا (۱۳۹۹). نقش بهبود فضای کسب‌وکار در کشور در کاهش مهاجر فرستی مناطق مرزی. همایش ملی ابعاد نظری و کاربردی توسعه و امنیت پایدار مناطق مرزی با رویکرد آمایشی.

افشانی، سید علیرضا و شیرین محمدآباد، حمیده (۱۴۰۱). واکاوی پیامدهای مهاجرت داخلی: مطالعه‌ای کیفی در استان یزد با تکنیک SWOT. نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، ۱۷(۳۴)، ۳۰۸-۲۶۹. doi: 10.22034/jpai.2023.1989488.1270

آل بوبالیدی، ابتسام (۱۳۹۷). بررسی وضعیت نورپردازی پارک‌های شهری. پایان‌نامه کارشناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، استاد راهنما: دکتر سعید امان‌پور.

بیگ‌محمدی، حسن و حاتمی، مجتبی (۱۳۸۹). تحلیل جغرافیایی روند مهاجرت در استان آذربایجان شرقی (۸۵-۱۳۶۵). فصلنامه آمایش محیط، ۳(۱۰)، ۴۲-۳۲. <https://www.sid.ir/paper/130489/fa>

پیرایش منقوطای، صونا (۱۳۹۹). بررسی پیامدهای گسترش مهاجرت و سکونتگاه‌های شهرنشینی. ششمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت امور مالی، تجارت، بانک، اقتصاد و حسابداری، تهران، <https://civilica.com/doc/1453850>

تقوایی، مجید؛ غفاری، محمد و شفیعی، سحر (۱۴۰۰). نابرابری اقتصادی و روند مهاجرت‌ها در ایران. فصلنامه توسعه منطقه‌ای، ۱(۱۴)، ۱۱۷-۱۰۲.

جعفری جبلی، حسین (۱۴۰۰). تبیین الگوی برنامه‌ریزی کالبدی عملکردی فضاهای شهری در بافت تاریخی اصفهان (مورد مطالعه: محدوده میدان امام علی (ع)). رساله دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام نور مرکز تهران.

جعفری، علی؛ محسنی، مجید و پارسا، حسن (۱۴۰۱). سیاست‌های دولت برای مقابله با چالش‌های مهاجرت داخلی در ایران. فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی ایران، ۸(۴)، ۴۰-۲۳.

حسینی، قربان؛ مشفق، محمود و زارع مهرجردی، راحله (۱۳۹۵). توصیف و تحلیل مهاجرت‌های بین استانی در ایران و تعیین‌کننده‌های آن طی دوره ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰. برنامه‌ریزی فضایی، ۴(۶)، ۴۴-۴۰. doi: 10.22108/sppl.2017.21643.۱۹

خسروی، احمدعلی؛ خسروی، سعید؛ منصوری بیدکانی، مهدی و میر سلطانی، علی (۱۳۹۸). مهاجرت نخبگان و رابطه آن با توسعه: فرصت‌ها و چالش‌ها برای سیاست‌گذاران. دوماهنامه علمی- پژوهشی راهبردهای آموزش در علوم پزشکی، ۱۲(۶)، ۱۸-۸. <https://edcbmj.ir/article-1-2330-fa.html>

- زرقانی، سید هادی؛ حسینی، سید مصطفی؛ قنبری، محمد و قیاسی، محمد حسین (۱۳۹۵). بررسی و تحلیل الگوی مهاجرت در استان خراسان رضوی. فصلنامه علمی ترویجی مطالعات فرهنگی-اجتماعی خراسان، ۱۱(۲)، ۱۰۵ - ۷۷.
<https://profdoc.um.ac.ir/articles/a/1069877.pdf>
- شکفته گوهری، محمد و مشفق، محمود (۱۳۹۹). مطالعه وضعیت مهاجرت در شهرستان‌های مرزنشین ایران و اثرات سطح توسعه‌یافتگی بر آن. فصلنامه علوم اجتماعی، ۲۷(۸۸)، ۱۴۴-۱۰۹.
<https://doi.org/10.22054/qjss.2020.48172.2172>
- قنبری‌نژاد، زینب (۱۴۰۱). بررسی تأثیر مهاجرت بر رشد شهرنشینی در فارس و پیامدهای آن (۱۳۴۰ - ۱۳۵۵ ش). پژوهش‌نامه تاریخ اجتماعی و اقتصادی، ۱۱(۱)، ۲۴۶ - ۲۲۱.
<https://doi.org/10.30465/sehs.2022.37959.1750>
- مرکز آمار ایران. (۱۴۰۰). آمار مهاجرت‌های داخلی در ایران. بازیابی از <https://www.amar.org.ir>
- نصیری، اسماعیل (۱۳۹۰). تحلیلی بر دلایل مهاجر فرستی شهرهای کوچک (مطالعه موردی: شهر قیدار). مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، ۳(۱۱)، ۱۳۸ - ۱۱۹.
https://urs.ui.ac.ir/article_20005.html
- نیازی، محسن؛ حسین پناهی، حلیمه و بایزیدی، رحیم (۱۴۰۱). مدل‌سازی ساختاری تفسیری عوامل مؤثر بر مهاجرت منابع انسانی از ایران. مدیریت فرهنگی، ۱۶(۵۵)، ۲۲ - ۱.
10.30495/jcm.2022.63350.1553
- Asan, S. S., & Asan, U. (2007). Qualitative cross-impact analysis with time consideration. *Technological forecasting and social change*, 74(5), 627-644.
- Atenafo, E. (2014). Investigating the relationship between poverty and rural-to-urban migration in Ethiopia, *Urban Climate*, 7(4), 115-133.
- Black, R., Adger, W. N., Arnell, N. W., Dercon, S., Geddes, A., & Thomas, D. (2011). The effect of environmental change on human migration. *Global Environmental Change*, 21(S1), S3-S11.
doi:10.1016/j.gloenvcha.2011.10.001
- De Haas, H. (2010). Migration and development: A theoretical perspective. *International Migration Review*, 44(1), 227-264. doi:10.1111/j.1747-7379.2009.00804.x
- De Haas, H. (2011). Mediterranean migration futures: Patterns, drivers and scenarios. *Global Environmental Change*, 21(1), 559 - 569.
- Harris, J. R., & Todaro, M. P. (1970). Migration, unemployment and development: A two-sector analysis. *American Economic Review*, 60(1), 126-142.
- Lagakos, D., Mobarak, A.M., Waugh, M. (2018). The Welfare Effects of Encouraging Rural- urban Migration. *National Bureau of Economic*

- Research.1151. Massachusetts Avenue. Cambridge, MA 12138. January. 2118.
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47–57. doi:10.2307/2060063
- Lewis, W. A. (1954). Economic development with unlimited supplies of labor. *The Manchester School*, 22(2), 139–191. doi:10.1111/j.1467-9957.1954.tb00021.x
- Marton, L. (2022). Modeling and migration – based control of depopulation. *Theoretical Population Biology*, 148, 86 – 94.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431–466. doi:10.2307/2938462
- Murta, J. Akhmad, F., Bambang J., Ernan, R. (2020). Understanding migration motives and its impact on household welfare: evidence. 21.
- Nouri, M. S., & Boujelbene, Y. (2022). Determinants of the export performance of Tunisian SMEs: Analysis through the MICMAC method. *South Asian Research Journal of Business and Management*, 4(1), 1-12. <https://doi.org/10.36346/sarjbm.2022.v04i01.001>
- Omran, A., Khorish, M., & Saleh, M. (2014). Structural analysis with knowledge-based MICMAC approach. *International Journal of Computer Applications*, 86(5). doi:10.5120/14985-3290
- Shams, M., Mostafa, G., Idris, A., Kaveh, M. (2011). Investigating the Rural Immigration and Its Impact on the Morphology of Cities Case Study: Saghez City. 12(1), 57 – 68.
- Stapleton, S. (2017). Report on climate change, migration and Displace – mint the Need for a Risk – Informed and coherent Approach. Joint Report of over – seas Development Institute and united Na – seas Development Institute and united Na – tions Development Programmed.
- Tataru, G.F. (2019). Migration – an Overview on Terminology, Causes and Effects. *Logos Universality Mentality Education Novelty: Law*, 7(2), 10-29. doi:10.18662/lumenlaw/24.

COPYRIGHTS

© 2023 by the authors. Licensee Advances in Sociological Urban Studies Journal. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

